

IV. STALINISKÝ REŽIM V SOVĚTSKÉM SVAZU

1. Opozice v bolševické straně

Ekonomická situace v zemi se zlepšovala jen velmi pomalu. Rolníci byli nespokojeni s vysokými cenami průmyslového zboží, dělníci s nízkými mzdami, které navíc nedostávali pravidelně. V létě 1923 přešla mnoha většinu průmyslovými centry vlna dělnických stávek. V bolševické straně panoval aparátnický byrokratismus a nedostatek demokracie.

Již na podzim 1923 vzniklo ve straně a jejich vedoucích kruzích několik pololegálních opozičních skupin, většinou levičácky naladěných. Vůdce formující se k levé opozici se stal Trockij, který se zbavil své několikaměsíční váhavosti a rozhodl se postavit do čela opozice proti Stalinovi a celému triumvirátu Stalin, Kameněv a Zinovjev. Přesvědčil se, že je postupně zatlačován do pozadí. Dokonce i v jeho ministerstvu vojenství jeho pozice zeslábly. V říjnu 1923 poslal Trockij členům ústředního výboru KSR(b) dopis, ve kterém ostře kritizoval stranické vedení. Většina jeho postřehů o byrokratizaci stranického aparátu a omezování vnitrostranické demokracie byla správná.

V jeho dopisu bylo i množství narážek na nevyhnutelnost změn ve vedení strany. Ještě ostřejší postřehy obsahovalo vyhlášení, které podepsalo 46 významných členů strany: "Podmínky, které vznikly ve straně, není možné trpět... zaměňují stranu dosazeným úřednickým aparátem, který bez odmluv dělá to, co mu přikáží...". Uváděli, že ekonomika se dostala do vážné situace zejména pro nekompetentnost, nesystematičnost a svévolnost rozhodování ústředního výboru. Trockého kritika ovšem nebyla vedena skutečnou starostí o vnitrostranickou demokracii, protože sám žádným demokratem nebyl, ale sloužila pouze účelovému boji proti stalinskému triumvirátu. Největší podporu získali Trockého přívrženci mezi studenty, inteligencí a vojáky.

Boj o moc mezi Trockým a triumvirátem vyvrcholil po Leninově smrti v roce 1924, kdy byl Trockij zbaven funkce předsedy Revoluční vojenské rady SSSR. Do politbyra zvolili po Leninově smrti Nikolaje Bucharina. Plnoprávními členy politbyra tak bylo v roce 1924 sedm lidí: Bucharin, Zinovjev, Kameněv, Rykov, Stalin, Tomskij a Trockij. V základních otázkách vnitřní a zahraniční politiky podporovali Rykov, Tomskij a Bucharin Stalina, a to mu umožňovalo vymanit se zpod poručnictví Zinovjeva a Kameněva. Hned po Leninově smrti a XIII.sjezdu bolševické strany v květnu 1924 začal Stalin vytlačovat oba z jejich postavení v triumvirátě. Nedávné přátelství skončilo. Na podzim 1924 Stalin opatrně provedl několik personálních změn v aparátě, které oslabil blok Zinovjeva a Kameněva. Do funkcí tajemníků ústředního výboru dosadil Stalin své lidi - Molotova, Kaganoviče a Andrejeva.

Na XIV.sjezdu bolševické strany v prosinci 1925 Kameněv upozornil na nebezpečí rostoucího kultu jednotlivých představitelů, především Stalina: "Jsme proti tomu, abychom vytvořili teorii 'vůdce', jsme proti tomu, abychom si vytvořili 'vůdce'.... Já osobně se domnívám, že náš generální tajemník není tou pravou osobností, která by mohla kolem sebe sjednotit starý bolševický štáb... dospěl jsem k přesvědčení, že soudruh Stalin nemůže plnit úlohu sjednocovatele bolševického štábu." Kdyby tato jeho slova zazněla na předchozím XIII.sjezdu v souvislosti s Leninovým hodnocením Stalina v jeho závěti, nebyl by se Stalin udržel ve funkci generálního tajemníka. Ale na

XIV.sjezdu, jehož delegáti byli vesměs vybráni Stalinem a jeho aparátem, přerušily Kameněvova slova nesouhlasné výkřiky. □ Nová opozice □ v čele se Zinovjevem a Kameněvem utrpěla na sjezdu porážku. Byly odmítnuty Zinovjevovy a Kameněnovy aspirace na vedení, podobně, jako v roce 1924 podobné aspirace Trockého. Zinovjeva odvolali z funkce předsedy výkonného výboru Komunistické internacionály, Kameněva zbavili funkce předsedy Rady práce a obrany, místopředsedy vlády a člena politbyra. Politbyro bylo doplněno o Stalinovy stoupence Vorošilova, Molotova a Kalinina. Tím si Stalin zabezpečil rozhodující většinu nejen v sekretariátu, ale i politbyru strany. Jako člen politbyra se Trockij demonstrativně držel bokem od ostrých sporů, které probíhaly mezi Stalinem na jedné straně a Zinovjevem a Kameněvem na straně druhé. Trockij přicházel na schůze politbyra s francouzským románem, ponořil se do četby a nevnímal diskusi. Avšak po XIV.sjezdu se již nemohl držet mimo boje. Na zasedáních ústředního výboru a politbyra začal podporovat Zinovjeva a Kameněva. Vznikla tzv. □ sjednocená opozice□ . K prvnímu společnému vystoupení trockistů a zinovjevovců došlo v dubnu 1926, kdy žádali vypracovat plány rychlejší industrializace země. V červenci 1926 poslali ústřednímu výboru dokument, ve kterém kritizovali činnost vedení strany. Neočekávané spojení Zinovjeva, Kameněva a Trockého věštilo nové zostření vnitrostranického boje. Toto spojení však v této době již opozici větší šance nedávalo. Ke srážce opozice se Stalinovou většinou v ústředním výboru(ÚV) došlo v červenci 1926. Opozice kritizovala byrokratizaci stranického a státního aparátu, některé aspekty ekonomické politiky a stranického vedení. Bez ohledu na růst průmyslové výroby v zemi se zvětšoval nedostatek zboží, protože vzrůstala koupěschopnost obyvatelstva. Nedostatek zboží ztěžoval rolníkům prodej nadbytečného obilí. Viditelně se snížil export zrna. Bylo třeba snížit i plán importu. Snížení nákupu bavlny způsobilo těžkosti textilnímu průmyslu. Vzrostlo pasívní saldo zahraničního obchodu a vzrostla zadluženost vůči cizím firmám. Musel se zvýšit vývoz zlata. Správný byl i požadavek opozice, aby byla odsouzena teorie tzv. sociálfašismu, kterážto nálepka byla používána v komunistickém hnutí pro označení sociální demokracie, která bylo dávána do jednoho pytle s fašisty. Opozice také odmítala Stalinovu tezi, že je možné vybudovat "socialismus" v jedné zemi. Stalina, Rykova a Bucharina obvinili, že v Rusku obnovují "kapitalismus". Stalin obvinil sjednocenou opozici z rozpoutávání frakčního boje. Vystihl náladu aparátu i členů strany, kteří již byli unaveni nekonečnými diskusemi, a to v podmínkách těžké hospodářské situace. Stalin využil porážky opozice k odstranění Zinovjeva a Trockého z politbyra a ÚV. K likvidaci opozice neváhal využít i orgánů státní bezpečnosti GPU (Státní politická správa). Jako odpověď na vyloučení vůdců opozice z ústředního výboru uspořádala opozice vlastní manifestaci na počest 10.výročí bolševického převratu, která však byla rozehnána jednotkami milice. Mnoho studentů nesoucích portréty Trockého bylo zbito. Na XV.sjezdu Vsesvazové komunistické strany (bolševiků) - VKS(b) - v prosinci 1927 byli Trockij, Zinovjev, Kameněv a dalších 75členů vyloučeno z bolševické strany. Sjezd uložil stranickým organizacím "očistit své řady od všech nenapravitelných žvlů trockistické opozice". Příslušníkům opozice bylo na sjezdu vyhrožováno uvězněním. Podle předsedy vlády Rykova "sedí ve

vězení velmi málo lidí". Skutečně také všichni trockisté, kteří písemně neodvolali své názory, byli uvězněni a umístěni ve zvláštních politických celách nebo je poslali do vyhnanství do vzdálených oblastí země. Když měl být vypovězen Trockij, několik lidí si lehlo na koleje a odjezd znemožnili. Deportace pak byla provedena tajně a Trockij byl odvezen do Alma-Aty v Kazachstánu. Později byl vypovězen za hranice, kde se zabýval publicistickou činností.

Ještě nestačily doznít ostré srážky s "levou" opozicí, když začal boj s tzv. □ pravou úchylkou□ . V průběhu tohoto boje nálepku "pravičáka" přisoudili mnoha dosavadním vůdcům strany. Vedoucí osobností této nové skupiny Stalinových oponentů byl Nikolaj Bucharin a jeho nejdůležitější spojenci Rykov a Tomskij. Vítězství nad zinovjevovskou opozicí vyzdvihlo Bucharina mezi nejvlivnější členy stranického vedení. Stal se oficiálním teoretikem bolševické strany a vůdcem Komunistické internacionály.

V letech 1925-1927 se bez ohledu na útoky levé opozice uskutečňovala politika, zaměřená na rozvoj výrobních sil v zemědělství, které překročilo předválečnou úroveň. Naproti tomu situace státního sektoru v průmyslu byla neuspokojivá. Zařízení továren bylo zastaralé, produkce drahá a nekvalitní. Trvala vysoká nezaměstnanost, nebylo exportního zboží. Na další industrializaci nebyly finanční prostředky. Nedostatek prostředků bránil i zásobování a modernizaci armády.

Na podzim 1927 vznikly problémy s nákupem obilí. Rolníci žádali za obilí místo bezcenných peněz průmyslové zboží. Prodávat obilí státu za nízké ceny nechťeli. Hrozil nedostatek obilí pro zásobování měst a armády.

Místo zvýšení nákupních cen a zabezpečení dostatku průmyslového zboží pro rolníky sáhli bolševici k administrativním opatřením. Byly obnoveny nucené konfiskace obilí. Šlo o prudkou a nečekanou změnu dosavadní tzv. nové ekonomické politiky (NEP) na vesnici, která spíše připomínala návrhy právě poražené sjednocené opozice. Nátlak na rolníky nákup obilí dočasně zvýšil. Ale v roce 1928 se jeho výkup opět snížil. Stalin nařídil znovu použít konfiskaci. Debaty v politbyru se staly ostřejšími. Jako oponent vystoupil Bucharin, kterého podpořili předseda vlády Rykov a předseda odborů Tomskij. Žádali okamžitě zastavit mimořádná opatření a oživit trh a postavili se proti zřizování kolchozů a sovchozů, kterým stát nemůže poskytnout okamžitou materiální pomoc. Středem pozornosti měla být podpora drobných a středních rolníků.

Naproti tomu Stalin vystoupil s tezí o nevyhnutelnosti zrychlení tempa industrializace a s tezí o zostřování třídního boje při budování "socialismu". Stalin přistoupil k opatřením na oslabení pozice Bucharina v Komunistické internacionále, v tiskových orgánech a odborech. I když Bucharin zůstával šéfredaktorem Pravdy, ústředního orgánu bolševické strany, již neurčoval postoje stranického tisku. Stalin provedl změny i ve složení stranických orgánů v Moskvě v neprospěch Bucharina.

Počátkem roku 1929 Bucharin, Rykov a Tomskij vypracovali podrobný dokument, který obsahoval kritiku stalinské politiky a návrh na alternativní program ekonomického a politického rozvoje země. V něm Bucharin obvinil Stalina z "vojensko-feudálního vykořisťování rolníků".

V dubnu 1929 Stalin vystoupil s obšírnou kritikou "skupiny Bucharina, Tomského a Rykova", jeho projev byl hrubý, ostrý a tendenční. Bucharin, Rykov a Tomskij vystoupili na obranu svých

názorů a s kritikou stalinské politiky. Bucharin obvinil Stalina, že utvořil byrokratický stát a okrádá rolníky. Většina kritických poznámek "pravých" na adresu stalinské politiky v letech 1928-1929 byla úplně správná. "Praví" byli proti zavedení mimořádných opatření vůči venkovu, proti nucené kolektivizaci, která musí vést jen k úpadku zemědělské výroby, ke zhoršení zásobování a nesplnění exportu. Správně namítali proti gigantománii v průmyslové výstavbě, proti ekonomicky neopodstatněným investičním nákladům. Oprávněně požadovali zvýšení nákupních cen obilí, což by povzbudilo rolníky, aby zvýšili jeho prodej státu. Poukazovali na nedocnění rozvoje spotřebního průmyslu a na nahrazování ekonomických stimulů administrativním nátlakem.

Bucharin, Tomskij a Rykov byli zbaveni členství v politbyru. Rykov byl v roce 1931 odvolán z funkce předsedy vlády (do této funkce nastoupil nejbližší Stalinův spolupracovník Vjačeslav Molotov). Zdálo se, že Stalin už nemá v ústředním výboru bolševické strany ani protivníky, ani oponenty.

2. Kolektivizace a industrializace

Velkostatky - nedávno základní dodavatel tržního obilí - byly zničeny. V letech "válečného komunismu" utrpěla i hospodářství bohatých rolníků, která před válkou také dodávala na trh velký podíl obilí. Jeho hlavními producenty se stala hospodářství středních a drobných rolníků. Na konci 20.let produkovala téměř 4mld. pudů obilí, ale na prodej odevzdávala jen 10%.

Použití mimořádných opatření v zimě 1927-1928 bylo vlastně vyhlášením války rolníkům a skončením NEPu na vesnici. Už na jaře 1928 statisíce bohatších rolníků jako odpověď na mimořádná opatření začaly snižovat osevní plochy. Mnozí bohatí rolníci (tzv. kulaci) prodávali stroje a peníze a cennosti ukrývali. Střední rolníci neměli důvod rozšiřovat výrobu, protože se obávali, že se dostanou do kategorie kulaků, kterým bolševici otevřeně hrozili, že je zlikvidují.

Na podzim 1928 byl nákup obilí znovu ohrožen. Snížily se i dodávky technických plodin, což zapříčinilo desorganizaci v textilním průmyslu. Zmenšily se možnosti exportu, a tedy i získání valut. Opakovaná použití mimořádných opatření pomohlo v průběhu několika měsíců zvýšit nákup zrna. Nicméně všude byl nedostatek chleba, dokonce i v Moskvě. S chlebem se začalo spekulovat. Nový tlak na bohaté vrstvy vesnice opětovně způsobil snížení osevních ploch a novou vlnu "samoliquidování" kulaků. Přes dobrou úrodu roku 1929 byl zaveden prodej chleba a některých druhů potravin ve městech na příděl.

Stalin odmítl učinit ústupky rolníkům. Cestu k zabezpečení dostatku zemědělských produktů viděl ve vytvoření silného státního a družstevního sektoru v zemědělství.

Již XV.sjezd VKS(b) v roce 1927 uložil zakládat výrobní družstva v zemědělství. Nicméně např. Molotov konstatoval, že "jsou potřebná dlouhá léta, abychom přešli od individuálního hospodaření ke společnému". V průběhu prvního pětiletého plánu na léta 1928-1933 mělo být zkollektivizováno 20% zemědělských usedlostí, které měly zaujímat 17,5% osevních ploch a vyprodukovat až 43% tržního obilí.

Nicméně Stalin za podpory Molotova a Kaganoviče rozhodl urychlit tempo kolektivizace, a to pod dojmem problémů s výkupem obilí od soukromých rolníků. K tomu mělo dojít za pomoci administrativního nátlaku a násilí vůči rolníkům. Všude vzrostla úloha státní bezpečnosti GPU. Na venkově byl zaveden výjimečný stav.

Bylo vytyčeno heslo: "Kdo nevstoupí do kolchozu, je nepřítel sovětské moci." Rolníkům kolektivizovali i drobné hospodářské zvířectvo, drůbež a zeleninové zahrádky. Rolníci proto raději před vstupem do kolchozu své zvířectvo - krávy, ovce, prasata i drůbež - raději zabíjeli. Jen v únoru - březnu 1930 bylo zabito 14mil. kusů hovězího dobytka, 1 / 3 všech prasat a 1 / 4 ovcí a koz. Odpor proti kolektivizaci se mnohde vyznačoval protestními akcemi a povstáními.

Předpokládalo se, že vytvoření kolchozů bude mít hned za následek zvýšení průměrné zemědělské produkce. Během 1.pětiletky měla vzrůst o 52%. Ve skutečnosti se však zemědělská výroba v průběhu celé 1.pětiletky snižovala. V roce 1933 dosáhla jen 81% produkce roku 1928. Mimořádně klesla produkce v živočišné výrobě, a to na 65% úrovně z roku 1913. Množství hovězího dobytka se snížilo na polovinu. Více než o polovinu klesl počet koní, ovcí, koz a prasat. V souvislosti s tím se prudce snížilo množství organických hnojiv. Těžké následky stalinské kolektivizace bylo cítit nejen ve druhé, ale i třetí pětiletce. Např. průměrná produkce obilí byla ve druhé polovině 30.let nižší než v roce 1913. Ani produkce masa nedosáhla úrovně z roku 1913. Přitom počet obyvatel vzrostl.

Kolektivizace postihla především tzv. kulaky, tj. bohaté rolníky, kteří zaměstnávali námezdní pracovníky. Po rozdělení velkostatkářské půdy po roce 1917 tvořili kulaci 20% rolníků a obhospodařovali 40% orné půdy. Omezování kulaků začalo již v roce 1918, kdy moc na vesnici převzaly výbory chudiny. V podmínkách NEPu se opět objevila vrstva majetných rolníků, ale jen 1 / 5 z nich tvořili dřívější kulaci. Většinu nové vrstvy bohatých rolníků tvořili bývalí střední nebo drobní rolníci, kteří v průběhu NEPu se energicky pustili do práce v zemědělství. Kulaci patřili k nejpracovitějším, nejzkušenějším a nejpečlivějším hospodářům na vesnici.

V prosinci 1929 Stalin vyhlásil heslo likvidace kulaků jako třídy. V únoru 1930 vláda rozdělila kulaky do tří skupin:
1.kategorie: asi 60tis. hospodářství, jejichž majitelé měli být zastřeleni, členové rodin vysídleni do vzdálených oblastí.
2.kategorie: 150tis. hospodářství, jejichž majitelé i s rodinami měli být vysídleni do vzdálených oblastí.
3.kategorie: 800tis. hospodářství, jejichž majitelé museli být vysídleni do jiné vesnice, kde měli dostat pozemky mimo kolchoz.

Avšak jen během roku 1930 bylo uvězněných, postřílených nebo vystěhovaných na Sibiř více, než bylo stanoveno. Likvidace kulaků se uskutečnila ve dvou etapách. V první etapě - do října 1930 - vysídlili na Sibiř 115tis. rodin. Během roku 1931 vystěhovali ještě 266tis. rodin kulaků. Tak celkový počet přesídlených dosáhl 381tis. rodin. Kromě toho byly vystěhovány statisíce středních a drobných rolníků jako "nadržovatelé kulaků". Kromě toho masové vystěhování rolnických a kozáckých rodin do severních oblastí pokračovalo i v roce 1932. Počet "zlikvidovaných kulaků" tak dosahuje asi milion rodin, z kterých alespoň polovinu vystěhovali do severního a východního Ruska. Bezohledný rozkaz o vysídlování celých rodin vyvlastněných kulaků se především spojoval s tím, že v letech 1930-1931 stát neměl dostatek prostředků na pomoc nově utvořeným kolchozům. Proto bylo rozhodnuto, že dostanou prakticky celý majetek kulackých hospodářství. Už v květnu 1930 tvořil kulacký majetek v polovině kolchozů 34% nedělitelných fondů. Proto urychlování

kolektivizace nutilo používat stále tvrdší metody. Statisíce mužů, žen, dětí, starých lidí odváželi ve studených, nevytápěných vozech na Východ. Tisíce z nich zahynuly cestou hladem, zimou a na následky nemocí. Mnoho bývalých kulaků a členů jejich rodin zahynulo v prvních letech života v řídce osídlených oblastech Uralu, Sibíře, Kazachstánu a severovýchodu evropského Ruska, kde vznikly tisíce "kulackých" vesnic.

Státní výkup měl vlastně charakter nuceného povinného odvádění zemědělských produktů. To vedlo k nízké pracovní disciplíně v nově vzniklých kolchozech a k masovému rozkrádání obilí. Odpor vůči kolchozům vedl v bohatých obilnářských oblastech jako jsou jižní Ukrajina, severní Kavkaz a Donská oblast k obilním stávkám. Nejen soukromníci, ale i kolchozníci snižovali setbu, odmítali odevzdávat obilí státu, zakopávali ho do země. Rolníky, kteří byli chyceni při krádeži kolchozního obilí, odsuzovali na dlouhá léta do vězení nebo k smrti. Byl obnoven masový teror vůči rolníkům. Do oblastí, které nesplnily plán výkupu obilí, zastavovali přísun průmyslových výrobků, zavírali tam státní i družstevní obchody. Někde za trest vystěhovali celé vesnice do vzdálených oblastí. Molotov a Kaganovič řídili masové represe vůči rolníkům na Ukrajině a v Bělorusku. Ruský spisovatel Šolochov v dopisu Stalinovi v roce 1933 uváděl, že při výkupu obilí kolchozníky nelidsky týrali, bili a uráželi.

První pětiletka na venkově skončila nejen masovou kolektivizací, ale i obrovským hladem, který si vyžádal milióny životů. Stále citelnější nedostatek potravin se začal projevovat již v letech 1930-1931, kdy hrubá zemědělská výroba klesala a státní výkup se zvyšoval. V pozdním podzimu roku 1932 rozsáhlé oblasti Ruska, zejména jižní Ukrajinu, střední Povolží, severní Kavkaz a Kazachstán postihl velký hlad, mnohem větší než v roce 1921. Tehdy, v roce 1921, psaly o hladu všechny noviny, po celé zemi byly sbírány příspěvky, vznikaly speciální organizace na pomoc hladovějícím guberniím, byla organizována pomoc v zahraničí. Ale úplně jiná situace byla v letech 1932-1933. O hladu nesměla být ani zmínka. Žádná agitace na pomoc hladovějícím ani v Rusku ani v zahraničí. Skutečnost, že lidé hladovějí, byla oficiálně popírána. Statisíce, ba milióny hladovějících se pokoušely utéci do města a do úrodných oblastí, ale málokomu se to podařilo, protože vojenské hlídky na silnicích a železničních stanicích je dále nepustily. Ve městech by jim stejně bez potravinových lístků nic neprodali.

Přes velký hlad se obilí nadále vyváželo do Evropy. V roce 1928 bylo vyvezeno 1mil.q zrna, v roce 1929 už 13mil.q, 1930 48mil.q, roku 1931 dokonce 51mil.q, v roce 1932 18mil.q a v roce 1933 ještě 10mil.q. Přitom v podmínkách světové hospodářské krize bylo prodáváno za pakatel. Polovina obilí vyvezeného v letech 1932-1933 by stačila na to, aby uchránila všechny jižní oblasti Ruska od hladu.

Uvádí se, že hladem zemřelo v letech 1932-1933 na 7mil. lidí, tj. více než v roce 1921 (tehdy 1mil.). Podle údajů sčítání lidu v letech 1926 a 1939, klesl v tomto období počet Ukrajinců z 31 na 28mil., počet Kazachů o 860tis. apod. Celkem v důsledku kolektivizace a hladu zahynulo v letech 1930-1937 na 11mil. rolníků. Systém osobních průkazů zavedený v letech 1932-1933 měl za následek připoutání rolníků ke kolchozům. Avšak ani všichni obyvatelé měst nedostali osobní průkazy. Tisíce "bývalých lidí" (šlechtici, duchovní, podnikatelé apod.) byly vystěhovány na venkov. V lednu 1933 Stalin hlásil, že první pětiletý plán byl splněn za

4roky a 3měsíce, a že už v roce 1932 dosáhla průmyslová výroba ukazatelů plánovaných na rok 1933. Ve skutečnosti Stalinovy údaje byly úmyslně zfalšované. Výroba průmyslu se sice zdvojnásobila, ale podle plánu se měla zvýšit 2,8x. Ale i tento přírůstek byl mnohdy jen "statistický", protože některé hodnoty byly vykazovány jednak při výrobě polotovaru a jednak znovu při výrobě finálního výrobku. Výroba litiny se měla zvýšit z 10mil.tun na 17mil., ve skutečnosti se v roce 1932 vyrobilo jen 6mil. tun. Místo 10mil. tun oceli se vyrobilo jen 6mil. tun. Výroba aut se měla zvýšit na 100tis. ročně, ve skutečnosti v roce 1933 vyrobili sotva 50tis. Traktorů mělo být vyrobeno 170tis. ročně, ve skutečnosti např. v roce 1936 vyrobili jen 50tis. Nebyly splněny číselné ukazatele výroby obuvi, papíru atd.

Životní úroveň dělníků a úředníků se v letech první pětiletky snížila. Reálné mzdy byly ve všech odvětvích nižší než na počátku pětiletky.

3. Represe

Za neúspěchy v industrializaci a kolektivizaci bylo nutno učinit někoho zodpovědným. Stalin a jeho aparát proto začali kampaň kompromitování a likvidování značné části odborníků - nestraníků. Prvním takovým procesem, který měl rozsáhlé následky v zostření vnitropolitické situace, byl tzv. □ šachetský případ□. V tomto procesu obžalovali inženýry a techniky Doněckého revíru ze záškodnictví, organizování výbuchů v dolech, udržování styků s bývalými majiteli, z nakupování nepotřebného zahraničního zařízení apod. Soud, který se konal v roce 1928, vedl bývalý menševik, který se dal plně do služeb Stalina, Andrej Vyšinskij. Šlo zjevně o politický proces. Na lavici obžalovaných se kromě odborníků a dělníků z Donbasu dostaly některé vedoucí osobnosti ukrajinského průmyslu, které údajně tvořily tzv. Charkovské ústředí pro řízení záškodnické činnosti. Obvinili je nejen ze spojení s různými emigrantskými organizacemi, ale i ze spolupráce se západními "imperialisty". Většina obžalovaných přiznala vinu jen v některých bodech obžaloby anebo vůbec nepřiznala. Jedenáct obžalovaných bylo odsouzeno k trestu smrti zastřelením. "Případ" se stal předmětem dlouhotrvající propagandistické kampaně a sloužil především k nátlaku na Bucharinovu skupinu.

Teror proti tzv. buržoazním odborníkům rychle sílil. Na jaře 1930 proběhl na Ukrajině politický proces proti tzv. □ Svazu osvobození Ukrajiny□. Za vůdce vymyšlené organizace vyhlásili viceprezidenta Ukrajinské akademie věd Jefremova. Obžaloba hovořila o tzv. buržoazním nacionalismu, záškodnické činnosti, plnění příkazů ukrajinských nacionalistických organizací a o špionáži.

V roce 1930 "odhalili" tzv. □ Rolnickou stranu práce□, která ve skutečnosti nikdy neexistovala. Vynikající ekonomové dvacátých let, kteří byli obžalováni z činnosti v této straně, se stali oběťmi zvůle a represálií.

Koncem roku 1930 probíhal v Moskvě politický proces s tzv. □ Průmyslovou stranou□. Strana prý organizovala záškodnickou činnost, sabotáže, špionáž a připravovala intervenci západních velmocí s cílem svrhnout bolševickou vládu. Všichni obžalovaní přiznali svou vinu a ochotně vypovídali nejneuvěřitelnější historky a podrobnosti o své špionážní a záškodnické činnosti. Ve dnech procesu organizovala bolševická strana vlnu protestních shromáždění a schůzí, ve kterých jejich účastníci žádali pro obžalované trest smrti zastřelením.

V roce 1931 se konal další politický proces, a to s tzv.

□ Všesvazovým byrem ústředního výboru Ruské sociálně demokratické

strany (menševiků) . Obžalovaným bývalým menševikům kladli za vinu záškodnictví, přípravu zahraniční intervence a ozbrojeného povstání proti bolševikům. Všichni "přiznali" svou vinu a vyprávěli o své záškodnické činnosti.

Stalin se pokoušel svalit všechny své omyly a neúspěchy v prvních letech kolektivizace a industrializace na "záškodnickou činnost". Organizováním politických soudních procesů vědomě zvyšoval napětí v zemi, aby tak umlčel své kritiky. Povolnost obviněných dosáhl mučením a jinými prostředky nezákonného nátlaku. Ty, kdo se pokoušeli odporovat, "přiváděli k rozumu" fyzickými metodami - týrali je (bili je po tváři, po hlavě, po genitáliích, svalili je na zem a dupali po nich, škrtili je, až se jim nahrnula krev do tváře atd.), drželi je beze spánku, dávali do karceru (polonahé a bosé na mráz nebo do nesnesitelného horka bez oken) atd. Nedovolili jim spát tak dlouho, až dospěli do takového stavu nervového vyčerpání, že byli ochotni udělat cokoli, jen aby se mohli vyspat. V takovém psychickém stavu souhlasili s jakoukoli svědeckou výpovědí. Před začátkem procesu byla vyzkoušena vystoupení obžalovaných, která byla připravena pro soudní jednání. Obžalovaní se báli jen pomyslet, co by se s nimi stalo, kdyby v průběhu procesu neodpovídali tak, jak je to naučili pracovníci státní bezpečnosti. Mechanismus "vymývání mozků" popisuje ruský filozof Šabalkin, který v bolševických věznicích a táborech strávil asi dvacet let. Ve svém deníku píše: "Proč tolik lidí, oddaných revoluci a odhodlaných pro ni zemřít, lidí kteří zakusili carské věznice a vyhnanství a kteří se nejednou dívali smrti do očí, proč najednou před vyšetřovateli kapitulovali, podepsali falešné protokoly a ,přiznali se' k nejrozličnějším zločinům, které nikdy nespáchali? Příčin těchto ,přiznání' a ,sebeobviňování' je více:

1.<T>Okamžitě po zatčení začíná aktivní zpracovávání uvězněného. Nejprve jen ústně, se zachováním určité dávky úcty, potom křik a nadávky, ponižování a urážky, plivání do tváře, lehké údery, posmívání... Potom přijde tzv. vymývání mozku. Vyšetřovatelé se střídají, vězeň stojí nebo sedí. A to celé dny a noci. Např. mně ,vymývali mozek' osm dní a nocí. Nedovolí vám spát... Mezitím tě kopou, urážejí, když kladeš odpor tě bijí. ,Vymývání mozku' má člověka zlomit, učinit z něho hadru. Ale když jste všechno vydrželi a ještě stále vás nezlomili, přijde na řadu tělesné mučení. Utýraného člověka přivedou do stavu, kdy je mu všechno jedno a musí souhlasit se vším, co mu vnucují...

2.<T>Následuje etapa upevňování dosáhnutých ,výsledků'. Vězňovi dají slušně najíst... Ale na oběti pracují dále. Přesvědčují ji, že nyní nemůže couvnout, že ji může zachránit jen ,upřímné pokání'...

3.<T>Když má být obviněný postaven před soud (absolutní většinu vězňů odsoudily v nepřítomnosti různé ,tříčlenné komise', ,zvláštní rady' apod.), vyžadují ještě další práci, něco jako svéráznou generální zkoušku soudu, se vším, co k tomu patří - s hrozbami, radami, i ,vážnými rozhovory'... Mnohé přesvědčují, že je to jen pro tisk, ve skutečnosti zůstanou živí a zdraví..." Politické procesy konce 20. a počátku 30.let se staly zámkou k masovému represáliím proti staré "buržoazní" inteligenci, jejíž příslušníci pracovali na různých místech. V letech 1929-1932 trestní orgány zaútočily především na technickou inteligenci. Tisk uváděl, že "staří inženýři jsou bezpochyby z 90-95% kontrarevolučně naladěni". Vlna zatýkání neobešla ani vědce z humanitních oborů.

Na počátku 30.let dosáhl Stalin velké osobní moci. Stalin prakticky nekontrolovatelně manipuloval rychle se rozrůstajícím centralizovaným aparátem. Měl kontrolu nad armádou i státní bezpečností. Přesto na XVII.sjezdu bolševické strany v roce 1934 při tajné volbě členů nového ústředního výboru bylo 270delegátů proti Stalinovi. Jeho pozice byla těžce otřesena.

Dne 1.prosince 1934 v časných ranních hodinách byl ve Smolném ústavu v Petrohradě (tehdy Leningrad) zavražděn tamní stranický tajemník Sergej Kirov (Kostrikov). Tato událost se stala hned téhož dne záminkou k vydání vládního výnosu O změnách v platném trestně právním zákoníku. Ve skutečnosti to bylo usnesení o teroru, které poskytovalo neomezený prostor nezákonným činům. Na základě tohoto usnesení desítky případů, které byly ve stádiu vyšetřování, byly předány Vojenskému kolegiu Nejvyššího soudu a všichni obžalovaní, kteří s případem Kirova neměli nic společného, byli odsouzeni k trestu smrti.

Podle prokurátora Vyšinského zavraždění Kirova bylo součástí rozsáhlého plánu, zahrnujícího zavraždění Stalina, který prý připravovala bývalá zinovjevovská opozice. Avšak celý průběh vyšetřování, které vedl Stalin, stejně jako následující události, umožňují předpokládat, že Kirova zavraždili se souhlasem Stalina. Drsný, mocichtivý, podezíravý a krutý Stalin nesnášel kolem sebe výrazné osobnosti schopné samostatně jednat. Kirovova rostoucí popularita nemohla u něj nevyvolat závist a podezření. Zavraždění Kirova se stalo důležitým bodem v řetězu událostí, které vedly nakonec k tomu, že Stalin uchopil moc v celé zemi pevně do svých rukou.

Během několika dní po atentátu byli zatčeni Zinovjev, Kameněv a další předáci bývalé opozice. V lednu 1935 po krátkém vyšetřování se konal soudní proces se Zinovjevem, Kameněvem a dalšími. I když "vyšetřovací komise nezjistila fakta, která by umožňovala kvalifikovat přestupky zinovjevovců jako podněcování k zavraždění Kirova", byl Zinovjev odsouzen na deset let vězení a Kameněv na pět let. Po všech oblastech, zejména v Petrohradě, se převalila první vlna hromadného zatýkání. Kromě toho došlo k deportaci "bývalých lidí" (hlavně šlechticů) z Petrohradu a Moskvy. V březnu 1935 byl přijat zákon o trestání rodin "vlastizrádců". Všichni nejbližší příbuzní vlastizrádců měli být deportováni do vzdálených oblastí Ruska. Systém rukojmí se tak stal součástí zákonodárství. Další dekret umožňoval trestat i děti od 12let, včetně trestu smrti. "Výběrové" represálie pokračovaly po celý rok 1935 a první polovinu roku 1936. Probíhala i čistka v bolševické straně. Členy strany trestali za "spojení s nepřátelskými živly" nebo "za nedostatek bdělosti". Ředitel Státní knihovny byl zatčen poté, když odmítl z fondů vyřadit "nevhodnou" literaturu.

V srpnu 1936 začalo v Moskvě první ohavné představení, tzv. otevřený soudní proces proti vůdcům opozice. Na lavici obžalovaných seděli bývalí vůdčové "nové" opozice Zinovjev, Kameněv a další, tzv. "trockisticko-zinovjevské teroristické ústředí". Obžalovaní podrobně vypovídali jak zavraždili Kirova a jak chtěli zavraždit Stalina, Molotova, Kaganoviče a další. Tím prý chtěli vyvolat zmatek ve straně a hnutí za návrat k moci Trockého, Kameněva a Zinovjeva. Soudní síň zaplnili vybraní "představitelé veřejnosti" a pracovníci ministerstva vnitra (NKVD). Prokurátor Vyšinskij nepředložil žádné věcné důkazy. Celá obžaloba se zakládala na vynucených přiznáních obžalovaných. Na soudních jednáních nebyli obhájci.

Tento proces i rozsudky smrti nad všemi obžalovanými vyvolaly po celé zemi novou vlnu represí. Všechny noviny denně přinášely zprávy o odhalení zamaskovaných trockistů. Někteří obžalovaní začali nečekaně doplňovat své výpovědi novými, a to o svých zločinných kontaktech s Bucharinem, Rykovem a dalšími. V podnicích a institucích se konala veřejná shromáždění, jejichž účastníci žádali "důkladné vyšetření spojení Bucharina, Rykova, Tomského a dalších s opovrhovanými teroristy". Tomskij ještě před začátkem vyšetřování spáchal sebevraždu.

Rok 1937 začal novým velkým procesem. Před soud byli postaveni známí straničtí činitelé Pjatakov, Radek a další. Většinou patřili v letech 1926-1927 ke "sjednocené" opozici, před zatčením zastávali důležité funkce. Nyní je obvinili z příslušnosti k tzv. "paralelnímu ústředí", z přípravy teroristických akcí, ze špionáže, z úsilí způsobit porážku Ruska ve válce, z plánů na rozdělení Ruska a likvidace "socialismu". Obžalovaným sice přidělili tzv. obhájce, ale ti se je vůbec nesnažili obhajovat před neopodstatněnými obviněními, ale naopak hledali, stejně jako prokurátor a soudce, argumenty proti obviněným. Ani nyní však obžaloba nepředložila žádné důkazové materiály. Jediným důkazem byly opět svědecké výpovědi obžalovaných. Na tomto procesu už jasně zazněly slova o "špionážně-teroristické činnosti Bucharina a Rykova". Bylo vyneseno 13 rozsudků smrti.

Svědecké výpovědi na procesu s "paralelním ústředím" rozhodly o osudu všech, kteří se dříve drželi "pravé úchytky". V lednu 1937 Izvestije vyšly již bez podpisu dosavadního šéfredaktora Bucharina. Bucharin a Rykov byli vyhlášeni za "nepřátele lidu". Na únorovém (1937) plénu ústředního výboru bolševické strany byla podána zpráva o "trestné činnosti" Bucharina a Rykova. Všichni členové ÚV se přidali k obviňování Bucharina. Bucharin a Rykov obvinili NKVD z fabrikování falešných důkazů. Oba byli zatčeni, a to ještě dříve než plénum rozhodlo o jejich vyloučení z bolševické strany.

Soudní proces s "pravavicově-trockistickým blokem" začal v březnu 1938. Kromě Bucharina bylo obžalováno šest bývalých bolševických ministrů a další činitelé. Byli mj. obviněni ze zavraždění Gorkého, z atentátu na Lenina v roce 1918, z úmyslu odevzdat "imperialistům" okrajová území Ruska. Až na jednoho - diplomata Krestinského - všichni přiznali svou vinu. Krestinského pak druhý den viděli ve vězení strašně dobitého a zakrvaveného a na dalším jednání procesu byl zřejmě nahrazen dvojníkem. Bucharin v průběhu procesu odmítl řadu dílčích obvinění a řekl, že "přiznání obžalovaných je středověký právní postup". Většinu obžalovaných odsoudili k trestu smrti. Bucharin před popravou si vyžádal papír a tužku, aby napsal Stalinovi: "Na co ti byla moje smrt?" Hlavním prostředkem k ovlivnění většiny účastníků soudních procesů bylo mučení a trýznění. Jeden z obžalovaných v Bucharinově procesu uvedl, že před procesem musel stát 17 dní před vyšetřovateli, nesměl spát, nesměl si sednout. Potom ho začali systematicky trýznit, poškodili mu játra a ze zdravého, silného člověka udělali invalidu. Varovali je, že kdyby u soudu změnili výpověď, budou je mučit i po soudním jednání. Některým slíbili, že je nechají žít, že je propustí, že nechají na pokoji jejich ženy, děti, rodiče atd.

Začátkem roku 1937 byli ve vězení již téměř všichni bývalí členové opozice, nezávisle od svých pozdějších postojů. Současně se zatýkáním bývalých členů vnitrostranických opozicí hromadně zatýkali v letech 1935-1937 ještě žijící bývalé členy jiných

politických stran. O jejich uvěznění se v novinách nepsalo a nekonaly se s nimi veřejné procesy.

Stalin chtěl v zemi vytvořit situaci výjimečného stavu, zastrašit obyvatelstvo, přinutit ho uvěřit v existenci rozvětvené sítě nepřátel a špiónů, dostat do svých rukou mimořádnou pravomoc. Velký význam mělo úsilí svalit na "nepřátele lidu" všechny politické a ekonomické těžkosti. Každý despota, prosazující svůj kult, potřebuje obětního beránka.

Jedním z těch, koho se chtěl Stalin zvláště zbavit, byl Trockij. Hned v prvním moskevském soudním procesu v srpnu 1936 byl Trockij v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti. V té době byl v Norsku. Koncem roku 1936 obdržel politický azyl v Mexiku, kde rozvinul rozsáhlou činnost k odhalení zfalšovaných moskevských procesů, ale s malým ohlasem. V roce 1938 začal Trockij organizovat novou, IV.internacionálu. Stalin uložil NKVD, aby byl Trockij zlikvidován. V srpnu 1940 ho smrtelně zranil španělský komunista R.Mercader, odsouzený poté mexickým soudem na 20let vězení, ale v Rusku vyznamenaný titulem Hrdina Sovětského svazu (SSSR). Stalin se nezastavil ani před hromadnou likvidací vlastních bolševických funkcionářů. Začátkem roku 1939 bylo uvězněno 110 ze 139členů a kandidátů ústředního výboru VKS(b) zvoleného v roce 1934 na XVII.sjezdu. Zanedlouho všechny zavraždili. Současně s členy ústředního výboru, komise stranické kontroly a revizní komise uvěznili i většinu instruktorů ústředního výboru a technických pracovníků ústředního sekretariátu bolševické strany. Těžké represe postihly i ústřední hospodářské a státní orgány. Uvěznili většinu členů prezidia Ústředního výkonného výboru SSSR (kolektivní hlava státu). Jen během jediného zasedání tohoto orgánu v roce 1937 byli zatčeni čtyři jeho členové. Vyvraždili i Státní plánovací výbor SSSR. Uvěznili a zavraždili dva místopředsedy vlády SSSR, předsedu a tři náměstky předsedy vlády Ruské federace a tucet ministrů SSSR. Ministerstva, které vedli zatčení ministři, se úplně rozpadla, protože byla zatčena většina jejich pracovníků. Postižení byli "kapitáni" sovětského průmyslu, diplomatičtí zástupci SSSR, zpravodajové sovětských novin v zahraničí.

Vlna represí se v letech 1937-1938 převalila po všech oblastech a republikách. V Ruské federaci vyvraždili až 90% oblastních výborů bolševické strany a oblastních výkonných výborů sovětu, stejně jako většinu městských a okresních výborů. Fyzická likvidace postihla i vedoucí pracovníky ve všech autonomních a svazových republikách.

Už před rokem 1937, hned po odstoupení Tomského, odvolali vedoucí představitelé odborů. V letech 1937-1938 se téměř všichni stali oběťmi represálií. V letech 1936-1937 uvěznili mnohé komsomolské představitelé 20. a 30.let. Zatkli je stejně jako tisíce dalších mladých lidí, vyhlásili je za "zrádce lidu" a "špióny", většinu z nich zastřelili nebo nechali pomalu umřít v táborech.

V průběhu dvou let zlikvidovali desetitisíce velitelů a politických komisařů armády. Zatýkáni začalo na přelomu let 1936-1937. V červenci 1937 se objevila zpráva, že skupina nejvýznamnějších velitelů - Tuchačevskij, Jakir, Uborevič a další - byla postavena před soud a odsouzena k smrti zastřelením.

Náčelník Hlavní politické správy armády Gamarnik spáchal sebevraždu "zamotav se do svých pletek s nepřáteli lidu".

To však byl jen počátek. V srpnu 1937 Stalin ve svém projevu na poradě armádních politických pracovníků vyzval k vykořenění "nepřátel lidu" v armádě. Ve druhé polovině roku 1937 a v roce

1938 zasadily represivní orgány sérii ničivých úderů hlavnímu velitelskému jádru armády - od velitelů okruhů a válečného námořnictva až po velitele pluků a praporů. Byli zatčeni tři z pěti maršálů SSSR, 15 ze 16 velitelů armád, všichni velitelé sborů a téměř všichni velitelé divizí a brigád, asi polovina velitelů pluků, všichni političtí komisaři armády, téměř všichni komisaři sborů, divizí a brigád, třetina komisařů pluků atd. Stejně ztráty utrpělo i vojenské námořnictvo. V žádné válce neutrpěl velitelský sbor žádné armády takové ztráty. Začátkem roku 1940 70% velitelů divizí a pluků bylo ve svých funkcích jen rok. Ani jeden z 225 velitelů pluků, povolanych na podzimní cvičení, neměl vysokoškolské vzdělání, jen 25 jich mělo střední vojenské učiliště.

Těžké ztráty způsobil NKVD rozvědce. Mnohé významné agenty a rezidenty povolali do Moskvy, aby je tu uvěznili a popravili. Ti, kteří se nevrátili, byli vyhledáni v zahraničí a zavražděni. Rozvětvený systém sovětské rozvědky se rozpadl.

Kromě sovětských občanů zasáhl úder NKVD i představitele zahraničních komunistických stran a Komunistické internacionály žijící v Moskvě. Zastřelili např. Bélu Kuna, faktického vůdce Maďarské republiky rad v roce 1919. Velké ztráty utrpěli polští, bulharští a němečtí komunisté, jejichž strany byly doma v ilegalitě. Po podepsání paktu s Německem vydal Stalin gestapu velkou skupinu německých komunistů, kteří se většinou v německých koncentračních táborech dočkali konce války. Avšak ti němečtí komunisté, kteří zůstali v Rusku, v sovětských táborech, nepřežili.

Represe se dotkly i vědeckých pracovníků. Kritika chyb historika Pokrovského a jeho školy vyústila do pogromové kampaně. Mnozí Pokrovského stoupenci a žáci byli uvězněni a popraveni. O stavu společenských věd v Rusku ve 30. letech psal Trockij ve své knize Zrazená revoluce (Praha 1937): "Ekonomové, dějepisci, ba i statistické, nemluví už o novinářích, se ze všeho nejvíce starají o to, aby se ani nepřímo nedostali do rozporu s právě zkoušeným zákrutem oficiálního směru. O sovětském hospodářství, o vnitřní i zahraniční politice lze psát jen tak, že se musí předek i zadek ,zaštititi' banalitami z řečí ,vůdcových' a že si pisatel dá předem úkol dokázat, že všechno jde právě tak, jak to má jít, ba ještě lépe." "Zostřený třídní boj" zasáhl také přírodní vědy, zvláště biologické a agronomické disciplíny. První vlna represálií proti spisovatelům se převalila již v roce 1936, kdy za "nepřátele lidu" a "trockisty" vyhlásili Borise Pilňaka a Galinu Serebrjakovou. Není ani možné vyjmenovat všechny, kdo se v letech 1936-1939 ocitli ve vězení. Zahynul Isaak Babel, hladem ve vězení zemřel Osip Mandelštam, v prosinci 1938 byl zastřelen Michail Kolcov, dva roky ve vězení byla Olga Bergolcová.

V letech 1936-1939 vyloučili z bolševické strany více než milión členů. Po vyloučení téměř vždy následovalo zatčení. Sem patří i další milión členů, kteří byli vyloučeni již v letech 1933-1934. Samozřejmě, že do vězení se dostávali i nestraníci.

V období let 1937-1938 se převalila vlna malých "veřejných" procesů. Téměř každá republika, oblast či okres zažily v těchto letech svůj "vlastní" proces. V některých oblastech zvláště aktivní pracovníci NKVD obviňovali ze zodpovědnosti za kontrarevoluci a "teror" dokonce děti. V jednom městě zatkli 60 dětí od 10 do 12 let a obvinili je ze založení "kontrarevoluční teroristické organizace". Děti byly osm měsíců

vězněny v žaláři.

Perzekuce církve a boj s "náboženskými předsudky" začaly už ve 20.letech, přičemž nabývaly charakter proticírkevního teroru. Pozatýkali a deportovali mnohé přední představitele církve. V letech 1928-1929 zavřeli všechny kláštery. Tisíce mnichů a jeptišek poslali na Sibiř. Byly uzavírány kostely, z jejich kupolí strhávány kříže, ikony páleny, duchovní zatýkáni. Tisíce lidí trpěly za své vyznání. Byla zrušena ochrana většiny historických památek "spojených s náboženskými kulty". Ve starobylých ruských městech bourali a ničili nejcennější architektonické památky. Mnoho vytrpěla i Moskva, kde dokonce přistoupili i k bourání kremelských chrámů, stejně jako Petrohrad, kde zničili 56kostelů.

V lednu 1930 vyzval Svatý otec PiusXI. věřící k modlitbám za pronásledované ruské křesťany. Protestní kampaň v zahraničí začala ohrožovat politické a hospodářské zájmy režimu. To Stalina přinutilo, aby protináboženský teror na čas přerušil a označil ho za projev svévůle místních orgánů. Byl to nepochybně ústupek světovému veřejnému mínění. Avšak zavřené kostely nikdo neotevřel, ani lidé deportovaní na Sibiř se nevrátili. V roce 1930 bylo zavřeno 80% všech chrámů a velká část duchovenstva vypovězena.

Začátkem 20.let bylo v Petrohradě 96chrámů, na konci 30.let jich zůstalo činných jen sedm. V roce 1938 bylo v celém Rusku jen 150otevřených kostelů. Před rokem 1936 bylo ve vězeních 100biskupů a tisíc duchovních, v letech 1936-1938 zatkli dalších 800biskupů a tisíce kněží všech církví. Ve vězení se octli i tisíce věřících. Z 200biskupů gruzínské pravoslavné církve zůstalo na svobodě jen pět.

Obrovské množství věznic, postavených za carského režimu, nestačilo. Byly stavěny nové žaláře, na věznice se měnily bývalé kláštery, kostely, hotely, lázně, stáje apod. Ještě rychleji povstaly po celé zemi, zvláště na Dálném východě, Sibiři, Kazachstánu a severu evropského Ruska, koncentrační tábory. V letech 1936-1938 překonal Stalin všechny historické rekordy politického teroru. V roce 1936 bylo vyneseno 1116rozsudků smrti, v roce 1937 již 357680, v roce 1938 šlo o 200-300tisíc. Za tyto tři roky výlučně z politických důvodů uvěznilo neméně než 5mil. lidí. Popravy v letech 1937-1938 nabyly nebývalé intenzity, jen v Moskvě v některých dnech zastřelili více než tisíc lidí.

Nebývalých rozměrů dosahoval Stalinův kult. Podle amerického spisovatele Johna Steinbecka "v Sovětském svazu se vše odehrává pod upřeným pohledem sádrového, bronzového, namalovaného nebo vyřitého stalinského oka. Jeho portrét visí nejen v každém muzeu - v každém sále muzea. Jeho sochy jsou umístěny na fasádě každé veřejné budovy. Jeho busta - před všemi letišti, vlakovými a autobusovými nádražími. Stalinova busta je umístěna ve všech třídách ve školách a portrét často visí přímo proti bustě.

V parcích sedí na sádrové lavičce a cosi projednává s Leninem. Děti ve školách vyšívají jeho portrét. V obchodech se prodávají milióny a milióny jeho vyobrazení a v každém domě je minimálně jeden jeho portrét. V Sovětském svazu mezi nejmohutnější průmysl se řadí bezesporu kreslení, modelování, odlévání, kování a vyšívání vyobrazení Stalina. Je všude, všechno vidí.

Koncentrace moci v ruce jednoho člověka a jeho zvětčování vzbuzuje u Američanů pocit nepřízně a strachu, je jim to vzdálené a nenávidí to. V době společenských oslav Stalinovy portréty

vyrůstají do nepředstavitelných rozměrů. Mohou dosahovat výšky osmipatrového domu a 50stop šířky. Jeho gigantický portrét visí na každé veřejné budově." Také ruský spisovatel Ilja Erenburg psal, že "v představách miliónů lidí se ze Stalina stal mytologický polobůh; všichni rozechvěně opakovali jeho jméno, věřili, že jen on může zachránit sovětský stát před intervencí a rozpadem". Deifikace Stalina znemožňovala jakoukoliv kontrolu jeho činnosti a předem obhajovala všechna jeho rozhodnutí. Bolševická strana se přeměnila v hierarchizovanou organizaci řízenou aparátem a neomylným Stalinem. Jeho kult nejen, že zastíral již spáchané nezákonnosti a chyby, ale i dopředu ospravedlňoval nové zločiny. Jak otevřeně řekl Hitler, "kult osobnosti je nejlepší formou vlády".

Jedním z významných rysů bolševické strany byla skutečnost, že už dávno před říjnovým převratem byla budována na principu přísného centralismu. Otázka vztahu demokracie a centralismu v ruské sociální demokracii byla hlavním bodem polemik mezi bolševiky a menševiky. Podle Lenina jen díky přísné centralizaci a disciplíně (a správnému politickému programu) mohou socialisté doufat ve vítězství. V podmínkách nelítostné občanské války byla centralizace ve straně nejen uchována, ale dále významně posílena. To už ale nebyla centralizace, nýbrž spíše militarizace bolševické strany a Komunistického svazu mládeže (Komsomol). Na principu centralizace byl budován i bolševický stát. Zákaz frakcí a bloků uvnitř bolševické strany v roce 1921 podstatně omezil vnitrostranickou demokracii. Ve 20. a 30. letech pak Stalin pod rouškou teze o tzv. zostřování třídního boje dále posiloval centralizaci a postupně přebíral do svých rukou stále větší moc.

4. Pakt Molotov - Ribbentrop

Stalin se považoval za jakéhosi legitimního dědice, následníka i pokračovatele zahraniční politiky a ambicí carského Ruska. Nikdy se nesmířil se ztrátami, jež bolševické Rusko utrpělo v důsledku odstředivých snah národů, které náležely kdysi k carské říši, ale využily slabosti bolševické vlády, aby se odtrhly a založily vlastní státní organizaci.

Pod novým úhlem obnovitele říše Stalin pečlivě zvažoval veškeré možnosti, které se mu nabízely v nadcházející evropské válečné konfrontaci. Německý diplomat v rozhovoru se sovětskými zástupci koncem července 1939 výstižně konstatoval: "Co by mohla Anglie nabídnout Rusku? V nejlepším případě účast na evropské válce a nepřátelství Německa, avšak ani jeden žádoucí důsledek pro Rusko. Co bychom naopak my mohli nabídnout? Neutralitu a postavení stranou možného evropského konfliktu, a bude-li si to Moskva přát, německo-ruské dorozumění o oboustranných zájmech..."

Pro bolševickou strategii představovala válka mezi tzv. imperialisty vždy výhodný předpoklad k oslabení nepřátelského světa i pro výbuch vnitřních krizí ve válčících státech, které skýtaly reálnou možnost pro dosažení komunistických cílů. Podmínkou ovšem bylo, že válka nezasáhne území bolševického Ruska, resp. umožní jeho vládcům, aby z důsledku konfliktu sami těžili. Podle slov Stalina: "Jestliže vypukne válka, pak nebudeme moci sedět se založenýma rukama - budeme muset vystoupit, ale vystoupíme poslední. A vystoupíme proto, abychom vhodili rozhodující závaží na misku vah, závaží, které by převážilo vše." Koncem července a počátkem srpna 1939 dospěly Německo a Rusko k závěru, že "neexistuje žádný problém mezi Baltským a Černým mořem, který bychom my oba nemohli vyřešit". Podle slov Hitlera "západní demokracie jsou nesmiřitelnými nepřáteli jak národně

socialistického Německa, tak i SSSR, a snaží se proto vehnat oba státy do vzájemné války".

Nic tedy nebránilo v cestě říšského ministra zahraničí Joachima von Ribbentropa do Moskvy, kde 23. srpna 1939 podepsal se sovětským ministrem zahraničí Vjačeslavem Molotovem

□ sovětsko-německý pakt o neútočení □ . V tajné doložce paktu se stvrzovalo rozdělení oblasti vlivu mezi Německem a Ruskem, které do ruské sféry vlivu včleňovalo Finsko, Estonsko, Lotyšsko, východní Polsko a rumunskou Besarábii. Atmosféra v Kremlu byla přátelská a zdůrazňovalo se, že "mezi Německem a Sovětským svazem neexistují žádné zájmové spory". Stalin připil na zdraví Hitlera, neboť prý ví "jak velice německý národ miluje svého Vůdce". Nacistické Německo, které podle slov Molotova obdrželo "klidnou jistotu na Východě", mohlo bez obav, že by muselo bojovat na dvou frontách, zahájit novou světovou válku. Doplňující hospodářské dohody mezi Německem a Ruskem, výhodné pro obě strany, zajišťovaly Německu přísun válečně důležitých surovin a Rusku dodávky strojů. Došlo i k přímé vojenské spolupráci, např. propůjčení ruské námořní základny v Murmanskú německému válečnému loďstvu. Společný postup proti Polsku, podle slov Molotova "nestvůrnému zplozenci versailleské smlouvy", mohl začít. □